

UDC 94(=512.143)(477.75):930]”17/18”

“RUTHENIAN NATIONALISM” AND “LEONOWICZ’S DOCUMENT”: A NEW DISCUSSION AROUND THE ARRIVAL OF KARAITE COMMUNITY TO HALYCH

M. Martyn

Head of department “Judaism”

Lviv Museum of the History of Religion

4, Museina sq., Lviv, 79000, Ukraine

mmartyn1981@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4765-0794

The tendency to re-examine and be very suspicious of the sources related to the history of Eastern European Karaites is a mainstream of contemporary scholarship related to this topic. This trend could be explained through activity in the middle of the 19th century of Abraham Firkovich, well-known Karaite scholar and collector, and accusation to him and following Karaite intellectuals of forgery of materials, related to the history of Karaites. A written source that has been discussed among the concerned scholars in the context of a forging during the last decades is so called *Document or letter of Leonowicz*.

According to the data of this source Karaites had been moved from Crimea to Halych (Halysian-Volynian Principality, contemporary Western Ukraine) in the times of Prince (King) Daniel of Galicia, in the middle of the 13th century. This document was created, as it is stated, by Karaites leader Abraham Leonowicz. His intension was, allegedly, to set up intellectual or political understanding with influential in the 19th century group of Ukrainian (Ruthenian, Russine) Russophiles. The purpose of this article is to demonstrate the impossibility of constructing the text of the source by a local Halysian scholar of the 19th century and, on the other hand, to show the correspondence of the text to some realities of the 13th–14th centuries.

This article is also an attempt to start a discussion, could we consider this document as the phenomena of modernization, in the contexts of the Age of Nationalism in Eastern Europe. From the author’s perspective, it seems that this document had been created not earlier than the 18th century, and should be discussed as the folklore source, written down in this period, but preserved original old and valuable data from the scholarly point of view. Thus *Document of Leonowicz*, therefore, is a valuable source that should be turned back into scholar circulation.

Keywords: Karaites, Russine, Abraham Leonowicz, Halych, Eastern Europe, nationalism, *Document of Leonowicz*, forgery

“РУСИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ” І “ДОКУМЕНТ ЛЕОНОВИЧА”: НОВА ДИСКУСІЯ НАВКОЛО ПОЯВИ КАРАЇМСЬКОЇ ГРОМАДИ В ГАЛИЧІ

М. М. Мартин

Однією з актуальних проблем сучасної гуманітаристики є проблема міфу як важливої складової частини групової ідентичності. Одним з підставових міфів, що притаманний будь-якій етнічній спільноті, є міф етногенезу і його давності [Schorflin 1997, 34]. За допомогою цього міфу спільноти легітимізують свої претензії на вищість над іншими групами в межах певної території, обґрунтовуючи їх своєю більшою “автохтонністю”, більш раннім поселенням. Важливим складником цього міфу

для спільноти галицької гілки східноєвропейських караїмів була історія появи караїмської громади в Галичі 1246 р.

Поява цієї дати в історіографії пов'язана з оприлюдненням листування львівського історика Дениса Зубрицького та караїмського рабина (газана) Галича Авраама Леоновича (1780, Галич – 1851, Галич). У своєму листі від 3 жовтня 1838 р. рабин, очевидно на запит історика, наводить йому свою версію появи караїмів у Галичі, згідно з якою в 1246 р. за результатами попередніх перемовин між Данилом Галицьким та Бату-ханом 80 сімей караїмів із Криму, з міст Солхата (Старий Крим), Мангупа та Кафи (Феодосія), переселилися до Галича¹.

Текст листа складається з трьох частин: супровідного листа, у якому пояснювалось походження основного документа²; самого документа, який, як стверджував Леонович, був перекладом з іврити колофону – приписки до старого пергаментного молитовника – і був зроблений ним у відповідь на запит митрополита й ректора Львівського університету Антонія Ангеловича ще в 1813 р.³; та коментарів до тексту документа, зроблених Леоновичем.

Дивна доля чекала цей документ у ХІХ ст. Він, разом із супровідним листом та коментарями Леоновича, був уперше опублікований Денисом Зубрицьким у 1845 р. в московському виданні його роботи з історії Галицького князівства. Також серед інформації, отриманої від Леоновича, очевидно, є згадка в “Хроніці Львова” караїмів, разом з вірменами та німцями, як народу, запрошеного князями до Львова [Зубрицький 2002, 10]. Однак з низки причин навіть Зубрицький піддавав сумніву історичність наведеної в листі інформації, про що свідчить його коментар під першою публікацією документа [Зубрицький 1845, 153–155]. У пізніх своїх працях, присвячених історії Галицько-Волинського князівства [Зубрицький 1855], Зубрицький про цей документ не згадував. Через низку причин, а саме очевидний легендарний характер інформації, анахронізми тощо, у наступні десятиліття відомості з листа були відкинута українською історіографією, сам документ оголошено фальшивкою, а його ймовірним автором визначено самого Леоновича. Автором цього трактування був А. Петрушевич, тодішній провідний знавець галицької старовини, який лише укріпився у своїх підозрах, поспілкувавшись із Леоновичем особисто в 1850 р. і не діставши від рабина адекватних коментарів щодо незрозумілих місць у документі [Петрушевич 1854, 173–174]. Пишучи пізніше про перше караїмське поселення в Галичі, він локалізує його біля церкви Пантелеймона, як про це свідчить документ, але датує появу караїмів добою Ягайла, використовуючи, очевидно, інші версії легенди про прихід караїмів у Галич [Петрушевич 1881, 21–23; Дашкевич 2005, 87–88].

В українській історіографії востаннє до теми документа звертався Я. Р. Дашкевич. У кількох публікаціях і виступах між 1978 і 2002 рр. він виклав свій погляд на проблему. Я. Р. Дашкевич вважав, що колофон існував, ґрунтувався на реальних фактах і списаний з нього документ є джерелом, хоч і нарративного характеру. Зокрема, частина аргументів, що ще з часів Петрушевича висловлювалися проти документа, були спростовані подальшими дослідженнями. На думку Дашкевича, колофон був створений на основі незбережених хронікерських нотаток та місцевої караїмської легенди караїмським релігійним лідером Йосифом бен Самуїлом гамашбіром (?), Деражне – 1700, Галич). Останній вирізнявся освітою, що дала йому змогу створити подібну компіляцію, а крім того, він мав достатній вплив всередині громади, для того щоб залишити подібний запис у молитовнику. Здавалося б, роботи Дашкевича поставлять крапку в дискусії щодо пам'ятки [Stepaniv 1978; Дашкевич 2005]. Однак певна ревізія поглядів на історію східноєвропейських караїмів, що відбулася в 1990-х – 2000-х рр., зумовила нове критичне прочитання цього документа.

Насамперед дослідження останніх кількох десятиліть спричинилися до остаточного падіння впливової колись хозарської теорії походження східноєвропейських караїмів. У рамках цієї теорії караїми Східної Європи вважалися нащадками юдеїзованих

хозар, що переселилися в Крим і звіттам розселилися по Східній Європі (Галичина, Волинь, Литва). Вперше теорію сформульовано російським орієнталістом В. В. Григор'євим у 30-х роках XIX ст. [Григорьев 1876]. Про фундаментальні вади цієї теорії писалося протягом усієї другої половини XX ст. Ще раніше, одразу після смерті А. Фірковича⁴, виникли підозри щодо фальшування караїмським ученим документів та матеріалів, що використовувалися прибічниками теорії як аргументи на її користь [Гаркави 1876; Гаркави 1877; Куник 1876]. У перше десятиліття нового тисячоліття вийшла низка праць дослідників, серед яких виділяється Дан Шапіро. Ці праці якщо й не поставили остаточну крапку в дискусії щодо підробок А. Фірковича, то принаймні стали важливим етапом у дослідженні цілої низки пам'яток, пов'язаних з цим ученим [The Tombstones of the Cemetery... 2008; Shapira 2003b; 2003a]. До того ж цими ж дослідниками була вперше запропонована переконлива альтернативна картина розселення караїмів у Східній Європі, яка, крім усього іншого, заперечувала усталений погляд на появу караїмів у Східній Європі через Крим як єдине джерело їхнього розселення [Shapira 2003a, 3–8; 2003b, 712–720].

Певним викликом для дослідників історії східноєвропейських караїмів XX ст. було осмислення появи та існування окремої, не єврейської караїмської ідентичності. Філіп Міллер дефініює процес творення цієї ідентичності як “караїмський сепаратизм”, підкреслюючи безпрецедентність подібної дисоціації з єврейством. У спробах зберегти добрі позиції в економіці, вберегтися від звинувачень у деїциді (розп'ятті Христа), обмежити обов'язковий призов до армії лежать, на думку дослідника, корені ідеології караїмського тюркського націоналізму, що оформлюється в середині XIX ст. під впливом панславістських імперських ідей, які в той же час набувають популярності в Російській імперії [Miller 1993, 7–8]. Отже, тінь А. Фірковича і лідера караїмських інтелектуалів 1-ї пол. XX ст. С. М. Шапшала⁵ ніби проєктується назад, на спроби караїмських громад Речі Посполитої, Російської та Австрійської імперій зберегти автономію і здобути особливий щодо євреїв-рабиністів статус. Подібний підхід, який передбачає дуже раннє формування національної ідеології в караїмів Східної Європи, поділяють багато сучасних дослідників проблеми. Роман Фройнд намагався розглядати творення тюркської караїмської ідентичності як процес, що був детермінований усією історією релігійного протистояння караїмів з євреями-рабиністами [Freund 1991, 2–3]. Михайло Кізілов відмовляється розглядати караїмський тюркський націоналізм зразка XX ст. як “нормальний”, підкреслюючи його штучність, сконструйованість і, зрештою, інструментальний характер [Kizilov 2009, 20]. Створюється враження, що автор сам стоїть на націоналістичних позиціях, оскільки вважає, що існує якийсь націоналізм (чи націоналізми), який, на відміну від караїмського, не є штучним чи сконструйованим.

Серед дослідників в останні десятиліття спостерігається також інтерес до такої проблеми, як вплив на караїмських інтелектуалів, що конструювали модерну (тюркську) ідентичність, національних міфологем сусідів [Shapira 2009]. Зокрема, у 2008⁶ і 2009 рр. вийшли дві великих праці, окремі розділи яких присвячені новому критичному прочитанню документа Леоновича. На думку ізраїльської дослідниці Голди Ахієзер, документ є очевидною підробкою, створеною на основі давньоруських літописів, автором якої був сам Леонович. Правда, на відміну від А. Петрушевича, який вважав, що Леонович усього лише намагається обстояти право галицьких караїмів шинкувати горілкою, вона ставить текст документа в контекст традиції створення псевдоісторичних наративів караїмськими вченими⁷. Дослідниця надає великого значення факту контактів рабина з галицькими “будителями”. На її думку, під час цих контактів відбулася своєрідна індоктринація Леоновича як загалом ідеологією національного відродження, так і окремими патернами, які були популярні в українській історіографії тієї доби. Отже, стверджує ізраїльська історикня, українські (русинські) націоналісти дали поштовх до створення Леоновичем підробки, а

згодом активно її популяризували. Леонович, на думку Г. Ахієзер, покладав надії на розвиток рутенського руху, аж до здобуття автономії в Галичині, і розраховував, відповідно, на здобуття караїмами певних політичних дивідендів. Нагадаємо, перші політичні вимоги, зокрема й автономістські, були сформульовані українцями (руси-нами) в Галичині лише в 1848 р.

Характерним для традиції караїмських історичних (псевдоісторичних) творів того часу, вважає Г. Ахієзер, є намагання при їхньому написанні спертися на авторитет європейських істориків, зокрема у випадку коментарів А. Леоновича – на класичну і популярну в цей період працю Тадеуша Чацького. Мова йде про першу примітку (див. додаток 2) Леоновича до тексту документа в листі до Зубрицького. Коментуючи її, дослідниця зауважує, що Беньямін Тудельський ніколи не відвідував Русь, а Тадеуш Чацький ніколи про це не писав. Беньямін Тудельський хоч і не відвідував Русь, але залишив дуже лапідарний її опис у кінці свого щоденника. Тадеуш Чацький, коментуючи пасаж Тудельського, зауважив, що Беньямін нічого не пише про синагоги, які описує при відвіданні кожної місцевості [Czacki 1860, 39–40]. Леонович же інтерпретує це як ознаку, що євреїв-талмудистів у часи Беньяміна на Русі не було, а отже, караїми опинилися там першими.

За М. Кізіловим, відомим дослідником караїмів, автором підробки також є А. Леонович, але протагоністом легенди історик несподівано називає Йосипа Соломона бен Мойсея Луцького (1768 чи 1770, Кукизів – 1844, Євпаторія), за посередництвом попереднього караїмського рабина (газана) Галича Самуїла бен Мойсея [Kizilov 2009, 34–36, 200, 326–327]. Йосип Соломон бен Мойсей Луцький був автором книги “Тіггерет Єшуат Ізраель”, у якій описав свою подорож до Петербурга разом із Сімхою Бабовичем у 1827 р., за результатами якої караїми були звільнені від військової повинності, і, на думку згаданого вище Ф. Міллера, у такий спосіб став одним із предтеч караїмського націоналізму. Активна участь у цій подорожі, яка стала важливим етапом у здобутті караїмами Російської імперії привілейованого порівняно з євреями-рабиністами становища, а також факт народження в сусідньому з Галичем Кукизові роблять його імовірним автором легенди, особливо якщо мислити в парадигмі існування певної традиції виготовлення підробок у середовищі караїмської інтелігенції. М. Кізілов, аналізуючи історичний текст р. Самуїла бен Мойсея, що зберігся в списку його племінника Авраама бен Самуїла, звертає увагу на те, що після зізнання у браку давніх хронік, які могли б пролити світло на час та обставини приходу караїмів із “країни Татар та Ізмаелітів”, р. Самуїл викладає версію про два походи Вітовта до Криму: перший – 1218–1219 рр., після якого караїмів було переселено до Литви, і другий – 1242–1243 рр., після якого полонених переселили до Галича. Друга дата, на думку автора, надихнула А. Леоновича на створення нової версії легенди, головним героєм якої став Данило Галицький.

Ця підробка, як стверджує М. Кізілов, потрапила до групи галицьких інтелігентів українського походження, яких автор називає “русофілами”, насамперед Д. Зубрицького, та активно ними поширювалася. Тут варто визначитися, що саме для цього автора стоїть за терміном “русофіли”. Він покликається, наприклад, на працю Анни Вероніки Вендланд, яка вживає термін “русофільство” на позначення широкого руху серед українських інтелектуалів, що шукали коріння своєї ідентичності в добі Київської Русі [Вендланд 2015, 82–88]. Тоді як М. Кізілов схильний приписувати всім русофілам політичну орієнтацію на Росію, російську мову як літературну норму і т. ін., тобто погляди, які поділяли навіть у 40–50-ті рр. ХІХ ст., не кажучи вже про більш ранній період, лише члени невеликого гуртка, що зібрався навколо Дениса Зубрицького [Вендланд 2015, 99–103].

Джерелом інформації для р. Самуїла, за словами кримського історика, мала б бути знайдена ним виписка з якоїсь Хроніки Польщі (Длугоша?)⁸, залишена в Галичі молодим Йосипом Луцьким, або особиста зустріч Луцького з р. Самуїлом

[Kizilov 2009, 34]. Хроніку р. Самуїла, дату 1242–1243 рр. та викладену там схему розселення караїмів по Східній Європі М. Кізілов називає основою для фабрикації документа А. Леоновичем, а також можливим джерелом наслідування для пізніших робіт М. Султанського та А. Фірковича⁹.

Й. Луцький насправді народився в Кукизові під Галичем, однак його молодість проходить у Луцьку, де в нього були учні і позиція в громаді, з якої його й запрошують на посаду газана в Євпаторію. М. Кізілов стверджує, що Й. Луцький покинув Кукизів лише близько 1802 р., після чого поїхав у Луцьк (на скільки?), а далі в Євпаторію; тобто зводить луцький період життя Й. Луцького до дуже короткого відрізка часу. Щоб підкріпити свою думку, М. Кізілов посилається на бесіду Й. Луцького із Софією Дибич під час візиту в Санкт-Петербург, опубліковану англійською [Miller 1993, 142–144]. Нічого подібного в цій бесіді Луцький не каже, навпаки, стверджує, що переїхав до Луцька, “який був тоді частиною Польського королівства”, тобто до 1795 р. Це, на жаль, не єдиний випадок, коли М. Кізілов вдається до недбалого цитування використаної літератури. Крім того, він не наводить у додатках повного тексту хроніки р. Самуїла, отже, залишається лише здогадуватися, на чому ґрунтується його впевненість у причетності до її змісту Й. Луцького. Приписуваний Й. Луцькому інтересу до історіографії не підтверджується всією його подальшою діяльністю – він не залишив жодної історичної роботи.

Цитовані вище дві роботи є різні за жанром, але підходи до питання галицьких русофілів і їхніх інтелектуальних контактів з караїмами є настільки близькими, що ми розглядатимемо їх нижче разом. М. Кізілов національне відродження галицьких українців у 1830–1840-х рр. асоціює суто з русофільським рухом [Kizilov 2009, 197]. Це, звичайно ж, не так: члени “Руської трійці” та інші молоді інтелектуали 1830-х на русофільські позиції (так, як їх уявляє автор) перейшли пізніше, у 1850-х рр., і то не всі. Навіть Денис Зубрицький, якого М. Кізілов, а за ним і Г. Ахієзер, називає засновником руху русофілів, починає висловлювати русофільські погляди та переходить з польської на російську вже в 1840-х рр. [Письма к М. П. Погодину... 1880, 541, 578]. Русофіли, що ґуртувались навколо нього і поділяли його погляди, наприклад на російську мову як єдину літературну для всіх східних слов’ян, були слабким ґуртком, який у роки революції 1848 р. чисельно далеко поступався іншим течіям в українському середовищі і мав усі шанси зникнути, що визнавали в приватному листуванні самі русофіли [Сухий 2003, 291]. Чисельне та інтелектуальне зростання лав русофілів, зокрема й за рахунок інтелектуалів, що в 1830–1840-х рр. стояли на інших позиціях, відбудеться внаслідок поразки революції 1848 р. та перебування в Галичині російських військ, які прямували придушувати угорське повстання і справили велике враження на населення [Вендланд 2015, 49–53, 61–62].

Обидва історики переконані в тому, що А. Леонович свідомо відмовився від старішої легенди про прихід караїмів на запрошення Вітовта, героя польської історії, та увів у документ постать Данила Галицького, для того щоб легенда легше поширилася серед галицьких русофілів. На жаль, не розглядаються інші джерела натхнення гіпотетичного фальсифікатора, наприклад австрійські. Адже тема Галицько-Волинського князівства була складником офіційної австрійської позиції, яка обґрунтовувала легітимність анексії Галичини як колишньої угорської провінції, свого часу незаконно зайнятої Королівством Польща. Писалися історичні праці на цю тему, деякі з них, як-от [Kollar 1772], поширювалися, зокрема, і польською мовою. Були й інші випадки використання в австрійському офіціозі теми Галицько-Волинської держави [Glassl 1975, 54].

Голда Ахієзер вбачає в діях, які вона приписує Леоновичу, політичний підтекст, пов’язаний з боротьбою за галицьку автономію і надією караїмів через політичний союз із рутенами (русинами) покращити своє становище [Achiezer 2018, 238]. М. Кізілов бачить у взаємному зближенні караїмів та русофілів суто інтелектуальний і

культурний вимір, а про боротьбу русофілів за автономію говорить у контексті україно-єврейських контактів після “бурхливих подій” 1848 р. Обоє автори намагаються поставити документ, створений, за їхнім же власним переконанням, наприкінці XVIII – на початку XIX ст., у контекст українського (рутенського) національного відродження 1830-х або, якщо мова йде про політичні розрахунки та вимоги автономії, і в контекст революції 1848 р., що призводить або до фактичного знецінення їхньої аргументації, або сумнівного задавнення процесів національного відродження. Наприклад, М. Кізілов описує як русофіла греко-католицького митрополита А. Ангеловича. Звичайно, у часи митрополита про існування русофільського руху, як і будь-якої іншої форми українського національного відродження, не могло бути й мови. Ставлення автора до А. Ангеловича взагалі є загадкою, на 199-й сторінці праці М. Кізілова він названий “не русофілом”, на 200-й усе ж ним “стає” [Kizilov 2009, 199–200]. Деякі твердження, не тільки вкрай дивні з погляду української історіографії, а й просто помилкові, ґрунтується на роботі Н. М. Пашаєвої, яка використовується обома дослідниками і яка є, на жаль, сильно заангажованою ідеологічно¹⁰. До явних непорозумінь, наприклад, можна віднести твердження, що слов’янське населення Галичини розмовляє місцевим діалектом російської мови або що І. Вагилевич належав до табору русофілів [Achiezer 2018, 234; Kizilov 2009, 201].

Обоє автори цитують і критикують працю Р. Дашкевича. М. Кізілов обмежується зауваженням, що брак знань відповідної літератури і джерел привів Я. Дашкевича до хибних висновків, не конкретизуючи, яких саме; а також жалем щодо націоналізму, який полягає, на думку автора, у тому, що Я. Дашкевич називає “українцями” авторів, які визначали себе як “поляки” чи “русини” [Kizilov 2009, 18, 36]. Г. Ахієзер, згадавши думку Я. Дашкевича про дату написання документа (1700 рік), яку він отримав, зіставивши мусульманський і сонячний календарі і вирахувавши, від якого року відраховував автор документа мусульманське датування, що написано з помилкою, ґрунтовно і переконливо критикує його припущення щодо авторства документа [Achiezer 2018, 236–237]. На жаль, деякі аргументи Я. Дашкевича не були почуті. Зокрема, серед джерел, що суголосні документу, він згадує подорожні нотатки австрійця Йозефа Рорера. У нотатці від 27 листопада 1803 р. той згадує про почуте в розмові з галицькими караїмами: “Галицькі караїми кажуть, що вони прийшли до цього краю з татарами, а поляки взяли їх до полону. Зрештою, королі їх так полюбили, що поселили в самій королівській столиці, у Галичі” [Rohrer 1804, 116]. Г. Ахієзер цитує, за Дашкевичем, перше речення як свідчення існування караїмської традиції, відмінної від легенди про переселення Вітовтом до Литви і звідтам до Галича [Achiezer 2018, 234]. Для Я. Дашкевича було важливе саме друге речення, яке, на його думку, свідчило про, власне, існування ще однієї усної традиції, ідентичної відомостям з документа Леоновича, адже королівською столицею Галич був лише за Данила Галицького [Дашкевич 2005, 89]. Нотатки Рорера публікує також М. Кізілов, але не співвідносить їх із текстом документа Леоновича.

Дискусійною є також теза Голди Ахієзер про незначну укоріненість легенди в караїмській громаді [Achiezer 2018, 238]. Ми знаємо щонайменш одне надійне джерело XX ст., яке повідомляє про функціонування легенди як у караїмських колах, так і в середовищі євреїв-рабинів Галича. В останніх вона перетворюється на дерогативну історію про обмін караїмів на мисливських псів, що виникла, вочевидь, як відповідь на претензії караїмів на винятковий статус у Галичі, які ґрунтувалися на викладеній у документі легенді [Kizilov 2009, 177–178; Janusz 1927, 17]. Це свідчить про те, що інформація з документа як мінімум була поширена настільки, що стала відомою євреям-рабиністам і викликала описану вище рефлексію. Крім того, історія про переселення до Галича з додаванням низки деталей переповідається невідомим кореспондентом на сторінках московського журналу “Караїмське життя” [Д. Ф. 1911]. Інформація про легенду так само час від часу з’являється в подорожніх нотатках, а через них у пресі [Про галицьких... 1893].

Спробуємо тепер дослідити шляхи поширення документа Леоновича в галицькому середовищі. На сьогодні відомо про місце зберігання чотирьох рукописних копій документа, три з яких належать Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника. Всі вони виникли в колі галицької української інтелігенції в першій половині XIX ст. Це насамперед згаданий лист А. Леоновича до Д. Зубрицького, який використовувався більшістю дослідників XIX–XX ст. [Лист Леоновича]. Ідентифікована також копія, яку зняв з цього листа Я. Головацький і яка, по суті, є двома документами: точною і дослівною копією листа Леоновича та копією документа зі збереженням усіх приміток Леоновича, але з доданою короткою легендою про походження документа (за версією Леоновича) [Лист Леоновича, копія Я. Головацького]. Третім документом є знайдений Я. Дашкевичем анонімний список [Лист Леоновича, копія невідомого]. Він є копією лише документа, без супровідного листа. З усією очевидністю можна стверджувати, що його автор переписував список Я. Головацького, – про це свідчить легенда на початку документа, відсутня у вихідному листі, що дослівно повторює легенду, написану Я. Головацьким. Граматичні особливості, а точніше, помилки в польському тексті повторюють помилки, зроблені Я. Головацьким. Також ці помилки вказують на те, що переписувачем документа був українець. Автор не є експертом-графологом, але почерк, яким переписано документ, дуже схожий на почерк А. Петрушевича. Найімовірніше, цей рукопис з’явився перед мандрівкою останнього до Галича в 1850 р.

Ще один галицький “будитель”, історик, етнограф і філолог І. Вагилевич, був знайомий з А. Леоновичем особисто. Це впливає з його щоденникових записів, знайдених і оприлюднених І. Франком. Улітку 1839 р. він приїхав до Галича до свого товариша по навчанню, який і познайомив його з Леоновичем. Результатом спілкування стала стаття “Місто Галич”, що була відіслана М. Погодіну для публікації, але з невідомих причин залишилась у рукописі¹¹. Отже, всі відомі нам поширювачі документа дізналися про його існування в підсумку рахунку за посередництва Дениса Зубрицького. До того ж не всі причетні до поширення документа належали до табору русофілів, зокрема Я. Головацький перейшов на русофільські позиції пізніше, після 1848 р., а І. Вагилевич зовсім до нього не належав. Також ми бачимо, що в русофільській історіографії документ хоч і публікують, але з критикою, яка практично вбиває подальший інтерес до нього. У своїх пізніших публікаціях, наприклад в “Исторія древняго Галичско-Русскаго Княжества”, перший публікатор документа про нього не згадує, А. Петрушевич доводить, що документ є підробкою, публікації О. Левицького в “Слові” стосуються не так самого документа, як усної традиції, до якої він належить. І те, що його продовжували обговорювати, – це заслуга передусім І. Вагилевича, від якого інтерес до пам’ятки передається представникам польської історіографії – С. Кунасевичу, а згодом Маєру Балабану [Kunasiewicz 1874, 24, 122–124; Balaban 1927, 2–5].

Певний скепсис також викликає сама можливість А. Леоновича сфабрикувати документ. Стверджується, що деякі його елементи, очевидно, запозичені з *Повісти минулих літ* [Achiezer 2018, 331]. Єдиним доступним йому виданням *Повісти* на початку XIX ст. було Санкт-Петербурзьке видання І. І. Тауберта та І. С. Баркова 1767 р. Це було видання Радивилівського списку, у якому Галицько-Волинський літопис відсутній як такий, а отже, повідомити про Данила Романовича, Галич, переговори князя з татарами, саму постать Бату це видання не могло нічого, і скопіювати з його допомогою свій документ ані Леонович, ані хтось інший не міг. Перше видання Галицько-Волинського літопису за Іпатіївським списком у Санкт-Петербурзі здійсниться лише в 1840-х рр., вже після виникнення переписки між Леоновичем та Зубрицьким і через 30 років після листування з Ангеловичем.

Звичайно, можна припустити, що історія з митрополитом вигадана, а документ насправді створений у 1830-ті рр.¹² Залишається тільки визначити, які матеріали міг

використати творець фальсифікації в 1820–1830-х рр. Їх теж не так багато – це “История государства Российского” М. Карамзіна, видана в 1818–1824 рр., та “Повествование о России” Н. Арцибашева 1838–43 рр. видання. Останнє, щоправда, дуже сумнівно, оскільки вкрай мало ймовірно, що фальсифікатор отримав книжку, яка вийшла в 1838 р. в Москві, у тому ж році. Автори обох вищезгаданих праць користувалися Галицько-Волинським літописом (М. Карамзін був його відкривачем). Наскільки доступні були в Галичині ці видання – питання цікаве. Українські кореспонденти А. Леонovichа, а саме Д. Зубрицький та І. Вагилевич, ще в 1840-х рр. самі мали проблеми з доступом до літератури – у переписці з М. Погодіним, зокрема в листі від 5 серпня 1845 р., перший заявляє, що має лише два томи Арцибашева, і просить прислати “Историю...” Карамзіна, необхідну йому для роботи [Письма к М. П. Погдину... 1880, 578]. У вступі до “Історії міста Львова” Зубрицький, щоправда, один раз посилається на працю Карамзіна, але це може означати, що він мав виписку, зроблену з позиченого екземпляра. У згаданій нижче праці М. Гарасевича є посилання на німецький переклад Карамзіна, однак, можливо, вони зроблені вже під час редагування тексту каноніком Михайлом Малиновським, оскільки поряд є посилання на джерела, видані в 1840-х рр. Крім того, у Львові вже в 1840-х рр. в українському студентському середовищі ходили по руках примірники перекладу Карамзіна німецькою мовою [Вендланд 2015, 68].

Не краща ситуація була у І. Вагилевича, який у листі від 1 січня 1842 р. просить літописи (зокрема й Галицько-Волинський), історичну літературу і повторює своє прохання в наступному листі [Письма к М. П. Погдину... 1880, 639]. Як бачимо, доступ до основних джерел, необхідних для того, щоб створити фальсифікат, у Галичині 1-ї пол. XIX ст. був проблемним навіть для професійних істориків. Річ у тому, що ввезення російських видань до Галичини в 1822 р. було заборонено. Це й стало причиною описаних вище проблем з доступом до літератури. Карамзіна, як було сказано вище, перекладали німецькою в 1820-х рр., але цей переклад теж видавався в Російській імперії, у Ризі, і не міг бути ввезений нормальним шляхом. Існував також французький переклад, але використання його галицькими істориками (українськими чи польськими) є ще більш проблемним і не підтверджується посиланнями в їхніх роботах.

Припустімо, нарешті, що в автора фальшивки був доступ до згаданих видань – у вигляді виписок (імовірно, через посередництво Д. Зубрицького). Найбільш популярне і доступне видання “Истории государства Российского” публікує вперше фрагменти з Галицько-Волинського літопису, зокрема й ті, про які йдеться в документі. До того ж у Карамзіна посольство Данила до Бату не датоване взагалі, але відбувається після невдалої подорожі до Батия Михайла Чернігівського, яку історик датує 1246 р.¹³ Коронування Данила він відносить до 1253–54 рр. Микола Арцибашев, який галицьким справам приділив багато уваги, подорож Данила до Бату-хана датує 1250 р., за Іпатіївським списком [Арцибашев 1838, 13–14]. У документі Леонovichа Данило зустрічається з Бату-ханом у 1243 р., а прибуття караїмів до Галича датується 1246 р.¹⁴ Зазвичай при виготовленні псевдоєпіграфа від його автора чекають, що його зміст буде відповідати рівню знань часу, коли підробку виготовлено. Зокрема, у згаданих вище псевдоєпіграфах А. Фірковича останній, щоб надати документу правдоподібності, у приписці згадав контакти хозар із князем Володимиром – подію, відому з літописів [Гаркави 1876, 8–9]. У цьому разі ми бачимо щось цілком протилежне – фальсифікатор вводить датування події, яке не згадується в жодному відомому джерелі, що неодмінно побачить читач [Петрушевич 1854, 173]. Виникнення першої дати можна пояснити механічним запозиченням зі згаданих вище записок р. Самуїла бен Мойсея, то звідки взято другу дату – неясно¹⁵. Якщо повернутися до припущення М. Кізілова про використання якоїсь із польських хронік як основи для легенди, то, наприклад, у Яна Длугоша під цим роком помилково

згадується коронація Данила¹⁶. Також у Хроніці під 1260 р. з’являється інший персонаж документа – князь Василько (в документі Васько). Але натомість Длугош нічого не повідомляє ані про переговори Данила з Бату, ані навіть про те, що його столиця була розташована в Галичі¹⁷. Крім того, легко зауважити, що хронологія документу не синхронна хронології Длугоша – у документі Данило називається королем вже станом на 1243 р., тоді як Длугош датує коронацію 1246 р. Використання Хроніки Яна Длугоша при створенні документа чи його гіпотетичного джерела є, звичайно ж, імовірним – це була найдоступніша в Галичині праця, яка частково переповідає події з Галицько-Волинського літопису. Але на основі тільки цього тексту скомпіювати історію, яку розповідає документ Леоновича, неможливо. Отже, припущення про те, що одним із джерел документа Леоновича був текст Хроніки Длугоша, слухне само по собі, проте не наближає нас до відповіді на питання щодо авторства та часу створення документа.

На думку Я. Дашкевича, знайомство автора документа з топографією давнього Галича є одним з доказів цінності інформації, що в ньому міститься. Поряд з можливими анахронізмами, як-от згадка про вулицю Руську, яку можна інтерпретувати як реалію часів Речі Посполитої, ми бачимо, що автор знає про давнє походження костелу Св. Станіслава та його колишню назву – Св. Пантелеймона – та про те, що центр старого Галича був розташований на березі р. Лукви. “Королівським замком” документа є, з усією очевидністю, Крилоська гора над Луквою (як у документі), а не Старостинський замок на березі Дністра, що точно відповідає топографії Галича княжого часу. Цю топографію галицькі історики XIX ст. не знали [Пастернак 1998, 35–38]. Єдиною працею 1-ї пол. XIX ст., яка повідомляє хоч щось про історію церкви Св. Пантелеймона і Крилос як центр княжого міста, є *Annales Ecclesiae Ruthenae* галицького історика Михайла Гарасевича (1763, Якторів – 1836, Львів), що була видана лише 1862 р., тож цю деталь гіпотетичний автор фальшивки знати з неї не міг¹⁸. “Божниця Пек Осина” на північ від замку, за текстом Леоновича, очевидно, має бути церквою Воскресіння, що в княжий період справді розташовувалася на північ від Крилоської гори, але віднайдена була лише під час розкопок 1880-х рр. співробітником І. Шараневича Л. Лаврецьким [Szaraniewicz 1890, 75–76]. Як А. Петрушевич, так слідом за ним і Я. Дашкевич помилково ідентифікували згадку про цей об’єкт у документі з церквою Різдва Христового в центрі теперішнього Галича, згідно з уявленнями А. Петрушевича про топографію Галича княжих часів [Петрушевич 1854, 175; Дашкевич 2005, 77]. Ці уявлення на сьогодні переконливо спростовані даними археології. Треба зауважити, що сам А. Леонович топографію документа не розумів, що впливає зі спогадів І. Вагилевича, наведених нижче.

Ще одна цікава деталь – це наявність у документі інформації про єпископа Петра¹⁹, невідомого більшості загальноприйнятих тоді джерел, зокрема й Іпатіївському списку. Ця постать, як вважав А. Петрушевич, була списана А. Леоновичем ще з одного документа, причетного до М. Гарасевича, а саме шематизму галицької архієпархії 1832 р., укладачем якого він був [Паславський 2013, 75]. А. Петрушевич, єдиний із критиків документа, піддавав сумніву сам факт переписки між рабином і митрополитом у 1813 р., оскільки лише в 1832 р. інформація про існування архієпископа Петра з’явилась у Галичині, а тому А. Петрушевич фактично відносить час виготовлення ймовірної фальшивки до 1830-х рр.

А. Петрушевич дуже негативно поставився до документа Леоновича ще й тому, що рішуче заперечував як існування архієпископа Петра (керуючись даними Іпатіївського списку), так і можливість передачі караїмам полів між р. Луквою і Дністром, де, як він вважав, існувало передмістя давнього Галича (Галич за Луквою) [Петрушевич 1854, 176]. Пізніше, під впливом нововведених в історичний обіг джерел, Петрушевич зревизував свої погляди щодо реалій документа, зокрема і щодо

реальності Петра [Петрушевич 1881, 54]. Те, що топографія документа не суперечить даним науки, остаточно стало очевидно лише після розкопок Я. Пастернака на Крилосі в 1937 р. і подальшої ревізії уявлень про центр старого Галича. Однією з причин, з яких А. Петрушевич піддав сумніву автентичність документа, було те, що, за його теорією, центр старого Галича збігався з центром теперішнього міста. Хибність цієї теорії стала очевидною вже в останній чверті XIX ст., але тодішні історики, як-от Ісидор Шараневич, шукали центр столиці Данила Романовича в бік від Крилоса, на Залуквинській височині.

Однією з найбільших претензій А. Петрушевича до документа став не сам його текст, а інтерпретація, запропонована А. Леоновичем при зустрічі в 1850 р. Рабин у розмові пояснив незрозумілі топоніми “Пек Осина” і “Лелюм Полелюм” як язичницькі капища, “божниці божків”, яким нібито поклонялося давнє населення Галича [Петрушевич 1854, 177]. Петрушевич справедливо назвав цю інтерпретацію “баснями” і вважав ще одним доказом того, що документ було сфальшовано Леоновичем. Водночас він сам тут же інтерпретує “божниці” як церкви Різдва та Св. Пантелеймона. Цей епізод, на нашу думку, показує лише те, що Леонович не розумів документа, який потрапив йому до рук, і власних назв, які перекладав з іврити на польську. Будь-який фальсифікатор, створивши подібний документ, не вводив би до нього макабричних назв, які негоден інтерпретувати. Фальсифікатор, який би хотів створити наукоподібну – і правдоподібну з погляду тогочасного історика – картину слов’янського язичництва, не мав би проблем з підбором матеріалів – Повість минулих літ, наприклад, чи Хроніка Яна Длугоша, чи робота першого історика Литви Мацея Стрийковського, що використовувала її матеріали. На рівні гіпотези можна припустити, що А. Леонович взагалі не мав стосунку до цієї інтерпретації власних назв. Принаймні вона не зустрічається в його листі Зубрицькому. Перший, хто пише про “язичницькі капища” в стосунку до документа, причому в множині, – це Іван Вагилевич, описуючи візит до Галича і зустріч із А. Леоновичем влітку 1839 р. Припускаємо, що саме він проінтерпретував ці назви як імена язичницьких богів – якраз у цей період історик-романтик збирав матеріали для своєї незакінченої праці “Слов’янська символіка і демонологія” [Письма к М. Погодину... 1880, 638].

Залишається, здається, ще одне питання, що впливає з питань, поставлених до документа ще А. Петрушевичем. Чи можливо, що текст Леоновича все-таки написаний близько 1836–37 рр. талановитим і вельми ерудованим фальсифікатором, який отримав описану вище необхідну літературу? Думаю, ми дістанемо остаточну відповідь на це питання, лише коли (і якщо) в нетрях Центрального державного історичного архіву у Львові буде нарешті знайдено оригінал листа 1813 р. Хоча, можливо, відповідь уже є. У згаданій вище праці *Annales Ecclesiae Ruthenae*, у підрозділі, присвяченому переселенню колоністів галицькими князями, сказано: “Юдеї секти караїтів (самаритян) прибули, як свідчать, у край Рутенський з Тавриди в правління Данила в XIII ст. Тоді як юдеї секти фарисеїв прибули до цих країв з Німеччини і Польщі переважно за Казимира Великого, великого захисника євреїв” [див.: Narasiewicz 1862, 41]²⁰. Це коротке повідомлення, очевидно, є похідним від документа Леоновича, воно навіть згруповане в той спосіб, як основна частина документа і примітка Леоновича, – спочатку повідомлення про прибуття караїмів із Криму, далі повідомлення про прибуття євреїв, але пізніше. Треба зауважити, що М. Гарасевич був вікарієм митрополита, а після його смерті чотири роки керував митрополією, і якщо листування існувало, він про нього знав і бачив його. Але, на жаль, примітки, у яких міститься вищенаведена інформація, були написані, принаймні частково, редактором книги Михайлом Малиновським у 1850-х роках, отже, невідомо, коли саме ця деталь потрапила до тексту. Крім того, у тексті повідомлення немає посилання на те, що джерелом інформації був саме лист 1813 р., тож це

питання залишається відкритим. Якщо це повідомлення не спирається на документ Леоновича, воно може бути ще одним підтвердженням існування усної традиції, що свідчить про прибуття караїмів у Галич із Криму в XIII ст. У будь-якому разі, гіпотеза про створення документа в 1830-ті рр. не пояснює походження знань про топографію давнього Галича, продемонстрованих у документі.

Отже, підведемо підсумки. Спроби пояснити створення і подальшу історію документа Леоновича через контекст взаємовпливу галицьких русофілів та караїмських інтелектуалів, що з'явилися в літературі в останнє десятиліття, не видаються вдалими. Ймовірно, документ узагалі не має стосунку до будь-якого націоналізму, тим більше що єдиним націоналізмом, який існував у Галичині станом на перше десятиліття XIX ст., у час гіпотетичної фабрикації документа Авраамом Леоновичем, був націоналізм польський.

Авторство Леоновича є взагалі вкрай сумнівне, оскільки він не розумів деталей тексту, який, як стверджується, сфабрикував. Під питанням навіть сам факт фальшування, у будь-якому разі, наприкінці XVIII – на поч. XIX ст., оскільки чимало з реалій документа навряд чи могли бути відомі гіпотетичному фальсифікатору і потребували володіння кількома недоступними чи – на 1830-ті рр. – важкодоступними для автора з Галичини джерелами. Крім того, існують переконливі докази того, що у XVIII–XIX ст., зокрема й до часу гіпотетичного створення документа, існувала схожа за змістом до документа і вельми поширена усна караїмська традиція [Дашкевич 2005, 87–88]. Єдиним сильним аргументом на користь версії про фабрикацію в XIX ст. є наведена М. Кізіловим інформація про те, що попередник А. Леоновича на посаді рабина (газана) Самуїл бен Мойсей у своєму тексті про дані з документа не згадує й існування караїмських хронік про обставини переселення караїмів у Галич “з країни Татар і Ісмаїльтян” заперечує.

Ймовірним часом створення тексту, який став основою документа, є перша половина – середина XVIII ст., це б пояснило, наприклад, наявність у тексті даних з історії і топографії Галича, які в цей період були ще загальновідомими [Пастернак 2013, 37]. Однак питань до змісту документа більше, ніж відповідей. Це твір компілятивного характеру, з не проясненим до кінця часом і контекстом створення. Очевидно, у його основі лежать, крім усної традиції, кілька різнорідних джерел.

ДОДАТКИ

№ 1

Візит І. Вагилевича до Галича і його знайомство з А. Леоновичем

Цит. за: [Франко 1907, 20–21]; переклад з польської мій

...вночі і наступного вечора зупинився в Галичі у свого однокурсника... від якого я дістав різні відомості про цю старовинну столицю князів, королів, єпископів і митрополитів... садибі що спадала, донизу гублячись у садах. Але село було довгим sic! окрім кількох дрібно... Кількох вулиць і кількох кам'яниць... Якомусь князю на курячих ногах. Бо з її життя мертвих пам'яток однієї... чудовими образами (*іконами*) особливо іконостасом грецького (*візантійського*) стилю я не вмів оживити... із гравію, а на ньому руїн замку з отвором до льохів я не міг... розкиданих уламків муру. Так запровадив мене мій однокурсник до Абрагама Леоновича, рабина караїмів... народності з Криму з 1247 р., яка зберегла навіть татарську мову... місяця дуже світлого, і звідти Галич мав для мене таку саму велику святість... Я його побачив у сонці іншого життя з тисячами веж, із соколами-молодцями... з прапорцями... навіть і старі дохристиянські божниці ожили... окрім відомостей, що був містом, я нічого не знайшов, навіть уламка муру. Однак і Тустань... мав магдебурзьке право.

Документ А. Леоновича з його примітками

Це пишуть для майбутніх поколінь, щоб [вони] пам'ятали про ласки відвічного Бога, які він нам чинив.

У 5003 році від сотворення світу за лічбою ізраїльтян, а в 1243 християнської ери, а гіджри 655 року, коли між королем татар Бату-ханом та королем Хорватії Данилом, який мав столицю в Галичі, було укладено мир. Тоді, коли татари плюндрували руські й польські землі, ці два королі уклали між собою мир, а під час укладання миру з боку галицького короля був його син великий князь Лев та його брат Васько. Вони внесли до умов миру, щоб татарський король дозволив сотні домів [родин] караїмів, які мешкали в Криму, переселитися до Галича, королівського столичного міста. [Король Данило] має від кордону взяти їх на своє утримання, вибудує для них будинки та допоможе їм вести торгівлю, що з'єднувала б Схід із землею Русі, інакше Хорватією²¹.

На цій підставі татарський король наказав оголосити в Криму, що хто з караїмів захоче переселитися до Галицької землі, той отримає з королівської скарбниці транспортні засоби і кошти [на дорогу] до самого руського кордону. Там приймуть їх руські люди та приведуть до місця, де вони захочуть поселитися.

Збудилося серце у 80 домах нації караїмів, між якими було 4 доми з покоління священників, 6 левітів та 70 ізраїльтян. Більша частина їх була з міста Солхата, решта з Мангупа, Кафи і т. д.

І в 5006 році від сотворення світу за ізраїльтянами, а в 1246 за лічбою християн та гіджри 658 року, зібралися разом і татари прозвели їх до свого кордону підводами і коштами татарського короля. Там прийняли їх люди галицького короля та за його кошти і на його підводах призвели їх до Галича²².

Прийняв їх король та їхні урядовці і побудували для них будинки напроти королівського замку, що стоїть на горі, на березі річки Лукви, на північ від замку, на вулиці Руській, де стоїть їхній мурований храм, у якому раніше відправляли службу Пек-осина. На цвинтар дали їм місце на високому березі над річкою Чев, напроти храму, що давніше звався Лельом-полельом. Король дарував кожному по 100 гривень срібла. Дав їм привілей на вільну торгівлю в цілій Руській землі та що дозволяється їм мати і шинкувати у своїх будинках будь-якими напоями. Також дарував їм землю на горі та поля між річкою Луквою і річкою Дністром.

На цьому привілеї підписалися король Данило та брат його князь Васько і єпископ Петро.

¹ Запит, очевидно, був надісланий Зубрицьким у рамках збору джерел для своєї "Хроніки міста Львова", яку він почав писати якраз у цьому році.

² З контексту листа ясно, що це не перший лист, яким обмінювалися Леонович і Зубрицький.

³ Оригінал приписки, за словами Леоновича згорів у 1830 р. разом зі старою галицькою караїмською синагогою. Факт пожежі справді був.

⁴ Авраам Фіркович (2 вересня 1787 р., Луцьк – 22 травня 1874 р., Крим, Чуфут-Кале) – караїмський учений, автор цілої низки богословських та полемічних трактатів, зокрема й антирабіністичного спрямування. Колекціонер, який під час подорожей по Криму, Кавказу та Близькому Сходу в різний спосіб заволодів великою кількістю давніх єврейських рукописів, серед яких цілком унікальні. Як учений відомий своєю теорією про походження караїмів Криму і відповідно, Східної Європи, від зниклих десяти колін Ізраїлю. Щодо хозарської теорії, яка загалом склалася вже після його смерті, Фіркович займав особливу позицію. Він пов'язував караїмів Криму з історією Хозарії – по-перше, вважаючи караїмів місіонерами, що принесли хозарам свою версію юдаїзму, а по-друге, пишучи про те, юдео-хозари

після розгрому переселилися до Криму. Для конструювання цієї теорії А. Фіркович вдався до фабрикації приписок на рукописах і перебивання дат на надгробках.

⁵ Серая Мордахайович (Сергій Маркович) Шапшал (8 травня 1873 р., Бахчисарай – 18 листопада 1961 р., Вільнюс) – сходознавець-іраніст, вихователь, а згодом генерал-ад’ютант іранського шаха, караїмський духовний лідер (гахам), історик, тюрколог, палкий прибічник теорії про тюркське (хозарське) походження кримських (східноєвропейських) караїмів, один із творців тюркської ідентичності караїмів Східної Європи. Міг використовувати окремі положення, висловлені А. Фірковичем, але як учений сформувався в середовищі російських сходознавців. Як і А. Фіркович, С. Шапшал звинувачується у створенні фальшивих документів (див. докладніше в [Кизілов 2009]).

⁶ Мається на увазі докторська дисертація п. Голди Ахієзер *Tendencies and Changes in the Development of the Historical Consciousness of the Karaites in Eastern Europe between 17th–19th Centuries* (Hebr) (Jerusalem, 2008), надалі буде цитуватися більш пізня версія, що вишла друком англійською.

⁷ Хронікою Леоновича Г. Ахієзер називає також список на івриті, історичний текст компілятивного характеру, створений на основі тексту повідомлення Леоновича та, можливо, давньоруських літописів. Цей список на івриті був виготовлений 1871 р. Якобом-Йосифом бен Самуелем Єшуа, родичем (?) А. Леоновича, для відомого караїмського колекціонера, історика і, на жаль, фальсифікатора А. Фірковича та зберігається зараз серед інших документів, особистого архіву А. Фірковича в Санкт-Петербурзі. Ми не розглядаємо цей список, оскільки не з’ясовано ані час та контекст його створення, ані навіть авторство. Так само і з тих самих причин за рамками статті залишається лист Єліші Леоновича до А. Фірковича від 1866 р., де він, посилаючись на свого батька, Єліягу з Мангупа, також згадує про запрошення караїмів Даниїлом Арабаші (“великим князем” прочитання Г. Ахієзер, можливе прочитання “Хорватським”), текст опубліковано М. Н. Літинським у *Hamaggid*, 1894, № 8, р. 65–66, та Р. Фанном у *Sefer Ha'kraim*.

⁸ Важко уявити, щоб людина, яка спирається на Хроніки Длугоша чи іншого польського автора, датувала діяльність Вітовта першою половиною XIII ст.

⁹ Суперечливе твердження, якщо згадати, наприклад, роботу Тадея Чацького, який знав “Вітовтову легенду” з датуванням XIII ст. з іншого караїмського джерела.

¹⁰ Див.: Пашаєва Н. М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX–XX вв. Москва, 2007. Анексію СРСР Західної України і Західної Білорусі у вересні 1939 р. ця авторка описує, наприклад, так: “...до складу Русі увійшли її споконвічні землі...” [Пашаєва 2007, 128]. М. Кізілов користувався виданням 2001 р., автор цієї статті – більш пізнім виданням 2007 р. Це не пояснює той прикрий факт, що, наприклад, коли йдеться про кількість жертв русофілів від переслідувань австро-угорської влади в роки 1-ї світової війни, автор, посилаючись на Н. М. Пашаєву, подає 30 тисяч загиблих русофілів [Kizilov 2009, 198], тоді як у виданні 2007 р. Пашаєва, посилаючись на спогади і матеріали “Талергофського альманаху”, подає 30 тисяч, але як число тих, хто пройшов через концтабір Талергоф, а не загинув там [Пашаєва 2007, 110]. Основний текст видання 2007 р. не відрізняється від видання 2001 р. [Пашаєва 2007, 6], було лише додано вступ і заключну статтю, тож ми знову маємо справу з недбалим цитуванням.

¹¹ Стаття польською мовою “Miasto Halisz” (Российская государственная библиотека, отд. рук., ф. 183.2, оп. 1, д. 16, л. 1–2). У збірці документів з історії Галицько-Волинського князівства, виданій у Львові, у розділі, присвяченому документу Леоновича, ця стаття помилково названа “списком Вагилевича” [див.: Купчинський 2004, 1284].

¹² Так вважав перший критик документа А. Петрушевич. Насправді важко уявити, що А. Леонович чи хто-небудь інший вигадує історію за запитом митрополита в 1813 р. Передусім незрозуміло, яким міг бути мотив такої вигадки – хіба що замотивувати виготовлення копії старого документа?

¹³ Тобто ближче до датування сучасних істориків. Датувати подорож Данила до Старого Сараю 1245 р. вперше почав М. П. Дашкевич у 1870-х роках, остаточно в історіографії ця думка утвердилась після робіт М. С. Грушевського. Про проблему датування подій Галицько-Волинського літопису див.: [Котляр 2006–2007, 74–76].

¹⁴ Я. Дашкевич, спираючись на дані угорських джерел, вважав, що документ під 1243 р. описує **першу** зустріч Данила з Бату-ханом, а Галицько-Волинський літопис під 1246 р. – лише **другу** див.: [Дашкевич 2005, 82–83].

¹⁵ М. Кізілов називає другу дату варіантом першої. Не зовсім ясно, що він має на увазі.

¹⁶ Це взагалі одне з п'яти місць у тексті Хроніки, де згадується Данило. Проблема датування і т. зв. “подвійної” коронації Данила в автографі Хроніки виходить за рамки цього тексту.

¹⁷ Данило в Длугоша “князь Києва і Дрогичина”, за ним подібне титулування повторюють пізніші ранньомодерні польські хроністи, і лише в згадках 1259 і 1260 рр. він названий королем Русі.

¹⁸ Теоретично до видання друком праця Гарасевича поширювалася в рукописних копіях і виписках. Але, закінчена в 1835 р. в Перемишлі, вона проходила процедуру офіційного рецензування, і лише у вересні 1839-го рукопис був викладений для загального користування на депозиті в бібліотеці Львова (передмова до *Annales Ecclesiae Ruthenae*, XV), тож текст рукопису був малодоступним для гіпотетичного автора фальшивки.

¹⁹ У документі Леоновича “єпископ Петро” – титул, що визнають сучасні дослідники проблеми. У шематизмі помилково стоїть титул “архієпископ”. Цю розбіжність Петрушевич відносить на рахунок неухважності фальсифікатора.

²⁰ *Judaei sectae saraiticae (samaritanae) perhibentur venisse in has oras Rutenas ex Tauride regnante Daniele saec. XIII. Jam vero Judaei sectae pharisaicae inundabant hasce oras ex Germania et Polonia imprimis inde a Casimiro M. Judaeorum maximo protectore.*

²¹ Коли караїми переселялися до Галича, то в цих місцях ще не було євреїв-талмудистів. Це доводять дані мандрівника – єврея Беньяміна з Тудели (якого граф Тадей Чацький також згадує у своїй науковій праці під назвою “Дослідження про євреїв”), бо, описуючи єврейські синагоги, не згадує, щоб вони були тоді на Русі. Крім цього, ознакою того, що євреї прийшли до Галича пізніше від караїмів, також є цвинтар караїмів, розташований на самому березі Чви, а єврейський лише пізніше заклали поруч. Згаданий мандрівник Беньямін помер 1172 р.

²² Від цієї епохи в календарях (які самі вчені караїми щорічно складають для себе) рахують також, який це час від поселення караїмів у Галичі, наприклад: наступний рік ізраїльтян 5599 від сотворення світу – це 592 від часу, як ми сидимо в Галичі, а як поселилися в Луцьку – то це 361 і т. ін. А про те, про що згаданий вище вчений граф у зазначеному творі каже, що “акти свідчать, що протягом чотирьох століть у нашому краї не засудили караїма за злочин”, мусив довідатися від луцьких караїмів, бо від них здобув певні відомості.

ЛІТЕРАТУРА

- Арцыбашев Н. С. Повествование о России:* в 2-х томах. Т. 2. Москва, 1838.
- Вендланд А. В. *Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією і Росією, 1848–1915* / Переклад з німецької Христини Назаркевич. Львів, 2015.
- Галицько-Волинський літопис: Дослідження. Текст. Коментар** / За ред. М. Ф. Котляра. Київ, 2002.
- Гаркави А. Я.* Разбор известия Авраамия Керченского о посольстве св. Владимира к хазарскому князю Давиду по делам веры // *Записки Русского археологического общества*. Т. 8. Санкт-Петербург, 1876.
- Гаркави А. Я.* По вопросу о иудейских древностях, найденных Фирковичем в Крыму // *Журнал Министерства народного просвещения*. Т. СХСІІ, № 8. Санкт-Петербург, 1877.
- Григорьев В. В.* Обзор политической истории хазаров // *Россия и Азия*. Санкт-Петербург, 1876.
- [Д. Ф.] Письмо из Галиции // *Караимская жизнь*, 1911, № 2.
- Дашкевич Я.* Міграція караїмів у Русь-Україну та Литву (ХІ–ХVІ ст.) // **Караїми Галича: історія та культура**. Матеріали міжнародної конференції. Львів – Галич, 2002.
- Дашкевич Я.* Данило Романович і єпископ Петро в освітленні караїмського джерела // **Українські землі часів короля Данила Галицького: церква і держава** / Ред. В. Гаюк, О. Гринів, Я. Дашкевич, Л. Моравська, І. Паславський, О. Сидір. Львів, 2005.
- Зубрицкий Д.* **Критико-историческая повесть временных лѣт Червоной или Галицкой Руси** / Переводъ съ польскаго Осипа Бодянскаго. Москва, 1845.
- Зубрицкий Д.* **Исторія древняго Галицко-Русскаго Княжества: сочинение Дениса Зубрицкого**. Т. 3. Львів, 1855.
- Зубрицкий Д.* **Хроніка міста Львова** / Наук. ред.: Ярослав Дашкевич, Роман Шуст. Переклад з польської І. Сварника; коментарі М. Капраля. Львів, 2002.
- Карамзин Н. М.* **История государства Российского**. Т. IV. Санкт-Петербург, 1817.

Кизилов М. Ильяш Караимович и Тимофей Хмельницкий: кровная месть, которой не было // **Karadeniz Arařtırmaları**. Cilt 6, Sayı 22. 2009.

Котляр М. До проблеми хронології Галицько-Волинського літопису // **Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, 2006–2007**, № 15.

Куник А. Тохтамыш и Фиркович // **Записки Императорской Академии наук**. Т. XXVII (приложение № 3). Санкт-Петербург, 1876.

Купчинський О. **Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть**. Львів, 2004.

Лист Леоновича // **Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника** (ЛБН НАНУ ім. В. Стефаника). Відділ рукописів, ф. 5, спр. 1252, арк. 13–13 зв.

Лист Леоновича, копія невідомого // **ЛБН НАНУ ім. В. Стефаника**. Відділ рукописів, ф. 5, спр. 2442 (I), арк. 86.

Лист Леоновича, копія Я. Головацького // **ЛБН НАНУ ім. В. Стефаника**. Відділ рукописів, ф. 36, спр. 634, арк. 13–14.

Паславський І. В. Галицький єпископ Петро – ставленник і дипломат Данила Романовича // **Український історичний журнал, 2013**, № 5.

Пастернак Я. **Старий Галич: археологічно-історичні дослідження у 1850–1943 рр.** Івано-Франківськ, 1998.

Пашаєва Н. М. **Очерки истории русского движения в Галичине XIX–XX вв.** Москва, 2007.

Петрушевич А. Пересмотр грамот князю Льву приписываемых // **Галицкий исторический сборник, издаваемый Обществом Галицко-русской матицы**. Вып. II. Львов, 1854.

Петрушевич А. Историческое известие о церкви св. Пантелеймона близ города Галича, теперь костеле св. Станислава оо. Францисканов, яко древнейшем памятнике романского зодчества на Галицкой Руси с первой половины XIII столетия. Львов, 1881.

Письма к М. П. Погодину из славянских земель (1835–1861) / С примечаниями Д. Ч. Нила Попова. 3 вып. Москва, 1880.

Про галицьких караїмів // **Діло**. Річник XIII, № 322. Львів, 1893.

Сухий О. Зародження русофільських настроїв у Галичині в 40-х роках XIX століття // **Дрогобицький краєзнавчий збірник**. Вип. 7. Дрогобич, 2003.

Франко І. **До біографії Івана Вагилевича**. Львів, 1907.

Achiezer G. Historical Consciousness, Haskalah, and Nationalism among the Karaites of Eastern Europe // **Karaite Texts and Studies**. V. 10. Leiden, 2018.

Balaban M. Karaici w Polsce // **Studja historyczne**. Warszawa, 1927.

Fahn R. **Sefer Ha'kraim**. Lemberg, 1929.

Freund R. Karaites and Dejudatization. A Historical Review of an endogenous and Exogenous Paradigm // **Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in Comparative Religion**. № 30. Stockholm, 1991.

Charewiczowa Ł. **Historiografia i miłośnictwo Lwowa**. Lwów, 1938.

Czacki T. **Rozprawa o Żydach**. Krakow, 1860.

Glassl H. **Das österreichische Einrichtungswerk in Galizien (1772–1790)**. Wiesbaden, 1975.

Harasiewicz M. **Annales Ecclesiae Ruthenae**. Leopoli, 1862.

Janusz B. **Karaici w Polsce**. Kraków, 1927.

Kizilov M. **The Karaites of Galicia: An Ethnoreligious Minority among the Ashkenazim, the Turks, and the Slavs, 1772–1945**. Leiden, 2009.

Kollar A. **Jurium Hungariae in Russiam minorem et Podoliam, Bohemiaeque in Osvicenssem et Zatoriensem ducatus explicatio**. Vindobonae, 1772.

Kunasiewicz S. **Przechadzki archeologiczni we Lwowie**. [Lwów], 1874.

Miller P. E. **Karaite Separatism in Nineteenth-Century Russia: Joseph Solomon Lutski's “Epistle of Israel's Deliverance”**. Cincinnati, 1993.

Rohrer J. **Bemerkungen auf einer Reise von der türkischen Gränze über die Bukowina durch Ost- und Westgalizien, Schlesien und Mähren nach Wien**. Wien, 1804.

Schopflin G. The functions of myth and a taxonomy of myths // **Myths and nationhood** / Ed. by G. Hosking, G. Schopflin. New York, 1997.

Shapira D. **Avraham Firkowicz in Istanbul (1830–1832): Paving the Way for Turkic Nationalism**. Ankara, 2003a.

Shapira D. (with contribution by M. Ezer, A. Fedorchouk, M. Kizilov) Beginnings of the Karaite communities of the Crimea prior to the sixteen century // **Karaite Judaism. A Guide to its History and Literary Sources** / Ed. by Meira Polliack. Leiden – Boston, 2003b.

Shapira D. The Turkic Languages and Literatures of the East European Karaites // **Karaite Judaism. A Guide to its History and Literary Sources** / Ed. by Meira Polliack. Leiden – Boston, 2003c.

Shapira D. Turkism, Polish Sarmatism and ‘Jewish szlachta’: Some Reflections on a Cultural Context of the Polish-Lithuanian Karaites // **Karadeniz Arařtırmaları**, 2009, Sayı: 20.

Stepaniv J. [Dashkevych J.] L’*époque de Danylo Romanovyč d’après une source Karaite* // **Harvard Ukrainian Studies**. Vol. 2, No. 3. Harvard, 1978.

Szaraniewicz I. O rezultatach poszukiwan archeologicznych w okolicy Halicza w roku 1884 i 1885 // **Przegląd Archeologiczny**, 1890, Z. 4.

The Tombstones of the Cemetery of the Karaite Jews in Cufut Qal’eh (the Crimea) // **Report of the Ben-Zvi Institute Expedition. A Collection of Studies** / Ed. by Dan D. Y. Shapira. Jerusalem, 2008.

REFERENCES

Artsybashev N. S. (1838), *Povestvovanie o Rossii*, Vol. 2, Typ. Universiteta, Moskow. (In Russian).

Vendland A. V. (2015), *Rusofily Halychyny. Ukrayins’ki konservatory mizh Avstriyeyu i Rosiyeyu, 1848–1915*, Transl. from German by Kh. Nazarkevych, Litopys, Lviv. (In Ukrainian).

Halyts’ko-Volyns’kyi litopys: *Doslidzhennya. Tekst. Komentar* (2002), M. F. Kotlyar (ed.), Nauk. dumka, Kyiv. (In Ukrainian).

Garkavi A. Ya. (1876), “Razbor izvestiya Avraamiya Kerchenskogo o posol’stve sv. Vladimira k khazarскому knyazyu Davidu po delam very”, in *Zapiski Russkogo arkheologicheskogo obshchestva*, Vol. VIII, Typ. Akad. Nauk, Saint Petersburg, pp. 499–516. (In Russian).

Garkavi A. Ya. (1877), “Po voprosu o iudeyskikh drevnostyakh, naydenykh Firkovichem v Krymu”, in *Zhurnal ministerstva narodnogo prosveshcheniya*, T. CXCII, No. 8, pp. 98–121. (In Russian).

Grigor’ev V. V. (1876), “Obzor politicheskoy istorii khazarov”, in *Rossiya i Aziya*, Typ. Panteleyevykh, Saint Petersburg, pp. 45–65. (In Russian).

[D. F.] (1911), “Karaimy za granutzey. Pis’mo iz Galitsii (ot nashego korrespondenta)”, in *Karaimskaya zhizn’*, No. 2, pp. 73–75. (In Russian).

Dashkevych Ya. (2002), “Mihratsiya karayimiv u Rus’-Ukrayinu ta Lytvu (XI–XVI st.)”, in *Karayimy Halycha: istoriya ta kul’tura. Materialy mizhnarodnoyi konferentsiyi*, Spolom, Lviv and Halych, pp. 164–193. (In Ukrainian).

Dashkevych Ya. (2005), “Danylo Romanovych i yepyskop Petro v osvittleni karayims’koho dzherela”, in V. Hayuk, O. Hryniv, Ya. Dashkevych, L. Moravs’ka, I. Paslavs’kyi and O. Sydir (eds), *Ukrayins’ki zemli chasiv korolya Danyla Halyts’koho: tserkva i derzhava*, Logos, Lviv, pp. 74–91. (In Ukrainian).

Zubritskiy D. (1845), *Kritiko-istoricheskaya povest’ vremennykh let Chervonoj ili Galitskoj Rusi*, Trans. from Polish by Osip Bodianskiy, V universitetskoy tipographii, Moskow. (In Russian).

Zubritskiy D. (1855), *Istoriya drevniago Galichsko-Russkago Kniazhestva*, Vol. 3, Typ. Stavropigiyanskogo instituta, Lviv. (In Russian).

Zubryts’kyi D. (2002), *Khronika mista L’vova*, Yaroslav Dashkevych and Roman Shust (ed.), Translated from Polish by I. Svarnyk, Commented by M. Kapral’, Centr Yevropy, Lviv. (In Ukrainian).

Karamzin N. M. (1817), *Istoriia gosudarstva Rossiyskogo*, Vol. IV, Typ. General’nogo Shtaba, Saint Petersburg. (In Russian).

Kotlyar M. (2006–2007), “Do problemy khronolohiyi Halyts’ko-Volyns’koho litopysu”, in *Ukrayina: kul’turna spadshchyna, natsional’na svidomist’, derzhavnist’*, No. 15, pp. 73–81. (In Ukrainian).

Kizilov M. (2009), “Il’iash Karaimovich i Timofei Chmel’nitskiy: krovnaia mest’, kotoroy ne bylo”, in *Karadeniz Arařtırmaları*, Vol. 6, No. 22, pp. 43–74. (In Russian).

Kunik A. “Tokhtamysh i Firkovich”, in *Zapiski Imperatorskoy Akademii nauk*, Vol. XXVII (prilozheniye No. 3) (1876), pp. 5–32.

- Kupchyns'kyy O. (2004), *Akty ta dokumenty Halyts'ko-Volyns'koho knyazivstva XIII – pershoyi polovyny XIV stolit'*, NTSh, Lviv. (In Ukrainian).
- “Lyst Leonovycha”, in *L'vivs'ka natsional'na naukova biblioteka Ukrayiny imeni V. Stefanyka (LBN NANU im. V. Stefanyka)*, Manuscripts department, Fund 5, File 1252, sheets 13–13 zv.
- “Lyst Leonovycha, kopiya nevidomoho”, in *L'vivs'ka natsional'na naukova biblioteka Ukrayiny imeni V. Stefanyka (LBN NANU im. V. Stefanyka)*, Manuscripts department, Fund 5, File 2442 (I), sheet 86.
- “Lyst Leonovycha, kopiya Ya. Holovats'koho”, in *L'vivs'ka natsional'na naukova biblioteka Ukrayiny imeni V. Stefanyka (LBN NANU im. V. Stefanyka)*, Manuscripts department, Fund 36, File 634, sheets 13–14.
- Paslavs'kyi I. V. (2013) “Halyts'kyi yepyskop Petro – stavlenyk i dyplomaty Danyla Romanovycha”, *Ukrainian Historical Journal*, No. 5, pp. 75–87. (In Ukrainian).
- Pasternak Ya. (1998), *Staryy Halych: arkeoholichno-istorychni doslidy u 1850–1943 rr.*, Play, Ivano-Frankivsk. (In Ukrainian).
- Pashaeva N. M. (2007), *Ocherki istorii russkogo dvizheniya v Galichine XIX–XX vv.*, Imper-skaiya traditsiya, Moscow. (In Russian).
- Petrushevich A. (1854), “Peresmotr gramot kniazia L'vu pripisyvaemykh”, in *Galitskiy istoricheskiy sbornik, izdavayemyy Obshchestvom Galitsko-russkoy matitsy*, Vol. 2, Typ. Stavropigiyskogo instituta, Lviv, pp. 81–195. (In Russian).
- Petrushevich A. (1881), *Istoricheskoye izvestiye o tserkvi sv. Panteleymona bliz goroda Galicha*, Typ. Stavropigiyskogo instituta, Lviv. (In Russian).
- Pis'ma k M. P. Pogodinu iz slavyanskikh zemel' (1835–1861)* (1880), Nil Popov (ed.), Vol. 3, [without publisher], Moscow. (In Russian).
- “Pro halyts'kykh karayimiv” (1893), in *Dilo*, Year XIII, No. 322, p. 2. (In Ukrainian).
- Sukhyy O. (2003), “Zarodzhennya rusofil's'kykh nastroyiv u Halychyni v 40-kh rokakh XIX stolittya”, in *Drohobys'kyi krayeznavchyy zbirnyk*, Vol. 7, Kolo, Drohobych. (In Ukrainian).
- Franko I. (1907), *Do bihografii Ivana Vahylevycha*, NTSh, Lviv. (In Ukrainian).
- Achiezer G. (2018), *Historical Consciousness, Haskalah, and Nationalism among the Karaites of Eastern Europe*, Brill, Leiden and Boston.
- Baĭaban M. (1927), “Karaiici w Polsce”, *Studja historyczne*, Skł. gł. Księgarnia M. J. Freid i S-ka, Warszawa, pp. 1–92.
- Charewiczowa Ł. (1938), *Historiografia i miłośnictwo Lwowa* Nakładem Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa, Lwów.
- Czacki T. (1860), *Rozprawa o Żydach*, Wyd. Biblioteki Polskiej, Krakow.
- Glassl H. (1975), *Das österreichische Einrichtungswerk in Galizien (1772–1790)*, O. Harrasowitz, Wiesbaden.
- Fahn R. (1929), *Sefer Ha'kraitim*, N. Kronberg, Lemberg. (In Hebrew).
- Freund R. (1991), “Karaites and Dejudatization. A Historical Review of an endogenous and Exogenous Paradigm”, in *Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in Comparative Religion*, No. 30, Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Harasiewicz M. (1862), *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Typis instituti Ruteni Staupropigiani, Leopoli.
- Janusz B. (1927), *Karaiici w Polsce*, Nakł. Księg. Geograf. “Orbis”, Kraków.
- Kizilov M. (2009), *The Karaites of Galicia: An Ethnoreligious Minority among the Ashkenazim, the Turks, and the Slavs, 1772–1945*, Brill, Leiden.
- Kollar A. (1772), *Jurium Hungariae in Russiam minorem et Podoliam, Bohemiaeque in Osvicensem et Zatoriensem ducatus explicatio*, [without publisher], Vindobonae.
- Kunasiewicz S. (1874), *Przechadzki archeologiczne we Lwowie*, Druk. Zakł. Nar. im. Ossolińskich, [Lwów].
- Miller Philip E. (1993), *Karaites Separatism in Nineteenth-Century Russia: Joseph Solomon Lutski's “Epistle of Israel's Deliverance”*, Hebrew Union College Press, Cincinnati.
- Rohrer J. (1804), *Bemerkungen auf einer Reise von der türkischen Gränze über die Bukowina durch Ost- und Westgalizien, Schlesien und Mähren nach Wien*, Anton Pichler, Wien.
- Schopflin G. (1997), “The functions of myth and a taxonomy of myths”, in *Myths and nationhood*, G. Hosking, G. Schopflin (eds), Routledge, New York. pp. 19–35.
- Shapira D. (2003a), *Avraham Firkowicz in Istanbul (1830–1832): Paving the Way for Turkic Nationalism*, KaraM Publishing Co, Ankara.

Shapira D. (with contribution by M. Ezer, A. Fedorchouk and M. Kizilov) (2003b), “Beginnings of the Karaite communities of the Crimea prior to the sixteen century”, in Polliack Meira (ed.), *Karaite Judaism: A Guide to Its History and Literary Sources*, Brill, Leiden and Boston, pp. 709–728.

Shapira D. (2003c), “The Turkic Languages and Literatures of the East European Karaites”, in Polliack Meira (ed.), *Karaite Judaism: A Guide to Its History and Literary Sources*, Brill, Leiden and Boston, pp. 657–708.

Shapira D. (2009), “Turkism, Polish Sarmatism and ‘Jewish szlachta’: Some Reflections on a Cultural Context of the Polish-Lithuanian Karaites”, in *Karadeniz Arařtırmaları*, Issue 20, pp. 29–43.

Stepaniv J. [Dashkevych J.] (1978), “L’*époque de Danylo Romanovyč d’après une source Karaite*”, *Harvard Ukrainian Studies*, Vol. 2, No. 3, pp. 334–373.

Szaraniewicz I. (1890), “O rezultatach poszukiwan archeologicznych w okolicy Halicza w roku 1884 i 1885”, *Przegląd Archeologiczny*, Z. 4, pp. 3–89.

“The Tombstones of the Cemetery of the Karaite Jews in Cufut Qal’eh (the Crimea)” (2008), in *Report of the Ben-Zvi Institute Expedition. A Collection of Studies*, Dan D. Y. Shapira (ed.), Ben-Zevi Institute, Jerusalem. (In Hebrew).

М. М. Мартин

“Русинський націоналізм” і “документ Леоновича”:

нова дискусія навколо появи караїмської громади в Галичі

Переоцінка та максимальна настороженість істориків щодо джерел, які стосуються історії караїмів Східної Європи, є тенденцією, що панує в сучасній історичній думці, дотичній до цього питання. Існування цього тренду може бути пояснене, зокрема, й активністю в середині ХІХ ст. Авраама Фірковича, відомого караїмського вченого та колекціонера, і звинуваченням його та наступних поколінь караїмських інтелектуалів у підробках матеріалів, що стосувалися караїмської історії. Джерело, яке обговорюють останні десятиліття в контексті підробок, – це так званий “Лист” або “документ” Леоновича.

Відповідно до даних цього джерела, караїми були переселені до Галича в період Галицько-Волинського князівства, а саме за правління князя (короля) Данила Романовича, у середині ХІІІ ст. Існує, однак, думка, що текст документа було створено самим караїмським лідером Авраамом Леоновичем. Як стверджується, його мотивом було налагодити інтелектуальну та політичну взаємодію із впливовою в ХІХ ст. групою українських (русинських) русофілів. Тож завдання статті – продемонструвати, з одного боку, неможливість створення тексту Леоновича місцевим ученим першої половини ХІХ ст., а з другого боку, показати, що частина інформації з тексту відповідає реаліям ХІІ–ХІІІ ст.

Ця стаття також є спробою розпочати дискусію про те, чи можливо розглядати документ Леоновича як феномен модернізації в контексті епохи націоналізму у Східній Європі. З погляду автора, з цілої низки причин текст не міг бути створений раніше ніж у ХVІІІ ст. і має обговорюватися як джерело фольклорне, легендарного характеру, яке зберегло, проте, цінну з наукового погляду інформацію. Отже, “Документ Леоновича” є цінним історичним джерелом, що має бути повернуте в науковий обіг.

Ключові слова: караїми, русини, Авраам Леонович, Галич, Східна Європа, націоналізм, “Документ Леоновича”, підробка

Стаття надійшла до редакції 17.12.2020